

ŚWIATOWY
KONGRES
KOPERNIKAŃSKI

Michał Kokowski

Perspektywy badań kopernikańskich a odmienne tradycje metodologiczne

15 września 2023, Sekcja kulturoznawcza. Sesja plenarna,
Toruń, UMK

Michał Kokowski

- Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN
- International Academy of the History of Science (corresponding member);
- European Society for the History of Science (member);
- Komisja Historii Nauki PAU (przew.);
- [*Studia Historiae Scientiarum*](#) (red. nacz.);
- Komisja Filozofii Nauk PAU (czł.);
- Komitet Naukoznawstwa PAN (czł.);
- Komitet Historii Nauki i Techniki PAN (czł.- ekspert).

ORCID	0000-0002-5389-9051
E-mail	michal.kokowski@gmail.com
WWW	https://www.cyfronet.krakow.pl/~n1kokows/index.html

Spis treści

1. Kwestie terminologiczne.
2. Kody informacyjne i hermeneutyka badawcza a historia nauki.
3. Trzy odmienne tradycje metodologiczne.
 - Historia / badania historyczne;
 - Historia pamięci / badania historii pamięci;
 - *Krytyka historyczna* historii pamięci / badań historii pamięci.
4. Trzy odmienne perspektywy badań kopernikańskich.

1. Kwestie terminologiczne

Termin „perspektywa”: 1. «rozległy widok»; 2. «to, co się daje przewidywać w przyszłości»; 3. «odległość w czasie umożliwiająca właściwą ocenę zdarzeń»; 4. «punkt widzenia, z jakiego coś jest przedstawiane lub oceniane».

Termin „badania Kopernikańskie”: badania dotyczące bezpośrednio M. Kopernika.

Termin „badania kopernikańskie”: badania dotyczące także innych postaci.

2. Kody informacyjne i hermeneutyka badawcza a historia nauki.

- Aktualne i minione zdarzenia to pewnego rodzaju kody informacyjne.
- Poznawanie świata aktualnych i minionych zdarzeń polega na odczytywaniu czyli pewnego rodzaju łamaniu takich kodów informacyjnych.
- Przez hermeneutykę używaną przez badacza albo hermeneutykę badawczą, rozumiem ogół środków interpretacyjnych stosowanych przez badacza w procesie rozumienia jakiegokolwiek przypadku, np. tekstu naukowego, zdarzenia historycznego.
- Badacz jest całkowicie wolny w wyborze hermeneutyki badawczej, ale ten wybór jest podporządkowany fundamentalnemu celowi: osiągnięciu coraz lepszego, coraz głębszego zrozumienia badanego przypadku (zob. Kokowski 2001, ss. 6–9).

- Przyjęta hermeneutyka badań z góry determinuje strukturę i charakter wyników badań, dlatego powinna być dobierana adekwatnie do badanego problemu.
- Każda hermeneutyka badawcza – nawet najlepsza, bardzo dobrze zorganizowana i bogata – może po pewnym czasie „skostnieć” i ulec ideologizacji.
- Dzieje się tak z dwóch powodów: albo przez własne ograniczenia intelektualne badacza, albo przez zewnętrzne ograniczenia polityczne, kiedy „jakaś siła przewodnia narodu” czyni z takiej hermeneutyki narzędzie, które ostatecznie rozwiązuje pewne globalne problemy i aby potwierdzić swe nieomyłne decyzje korzysta z przemocy duchowej i fizycznej.

- Badanie naukowe z zakresu historii nauki jest oparte na rozumieniu historycznych źródeł w świetle wybranej hermeneutyki badawczej.
- Taka hermeneutyka obejmuje: a) dotychczasową wiedzę historyczną badanego przypadku; b) metody historyczne i wiedzę z historii różnych nauk; c) metody i wiedzę z zakresu innych dyscyplin badawczych (lingwistyka, historia filozofii i religii, filozofia nauki, socjologia wiedzy naukowej, ... (w pewnym stopniu = naukoznawstwa).
- Historyk nauki może swobodnie modyfikować, zmieniać hermeneutykę badawczą, mając na względzie coraz głębsze odczytanie historycznych źródeł i interpretacji historycznych źródeł.

3. Trzy odmienne tradycje metodologiczne.

- **Historia / badania historyczne:**

Badacze wyznają wiarę w istnienie faktów obiektywnych i prawdy historycznej oraz elitaryzm interpretacji / rekonstrukcji (są mocniejsze lub słabsze, bardziej lub mniej prawdopodobne interpretacje / rekonstrukcje), skupieni są na krytyce źródeł, ustalaniu i krytyce faktów historycznych, pogłębianiu narracji, pogłębianiu interpretacji oraz krytyce mitów historycznych / historiograficznych.

- **Historia pamięci / badania historii pamięci:**

Historia drugiego stopnia, analizowane są pamięć zbiorowa (wyobrażenia o przeszłości danej grupy) i miejsca (bastiony) pamięci [zbiorowej]; negowanie historiografii z jej metodą: porzucenie wiary w prawdy historyczne (?) i możliwość rekonstrukcji wydarzeń historycznych, wiara w pluralizm / egalitaryzm narracji i pluralizm / egalitaryzm pamięci zbiorowych; programowa rezygnacja a) z krytyki źródeł, b) z pogłębiania narracji oraz c) z pogłębiania interpretacji w odniesieniu do badań historii minionej; pomijana jest analiza przyczyn i przebiegu wydarzeń historycznych; historia to pojęcie książkowe – krytyczna rekonstrukcja wydarzeń; przeszłość jest konstruowana, a nie odkrywana taką jaką była; pamięć jest absolutem, jest żywa, ulotna, podatna na ewolucję; badana jest posthistoria wydarzeń historycznych, czyli jak później ujmowano – rozumiano wydarzenia historyczne w pamięci zbiorowej; pamięcią zbiorową się zarządza i organizuje ją.

- ***Krytyka historyczna* historii pamięci / badań historii pamięci: zastosowanie metodologii badań historycznych do historii pamięci.**

Trzy podstawowe problemy epistemologiczno-metodologiczne historii pamięci:

„Czy istnieje *możliwość rekonstrukcji* pamięci zbiorowej danego wydarzenia historycznego?”

„Czy istnieje *możliwość udoskonalania* takiej rekonstrukcji?”

„Czy można dokonać krytyki zawartości pamięci zbiorowych / mitów historiograficznych pamięci zbiorowych?”

Uważam, że *nie ma możliwości odpowiedzi na te pytania na gruncie historii pamięci zbiorowej*, gdyż zawsze możemy się bronić ideą pluralizmu różnych pamięci zbiorowych.

- *Krytyka historyczna historii pamięci / badań historii pamięci: zastosowanie metodologii badań historycznych do historii pamięci.*

Pamięć zbiorowa wydarzeń historycznych nie dostarcza wcale doskonałego poznania minionych zdarzeń, bowiem jest ona zbiorem rekonstrukcji tych wydarzeń przez nieświadomych lub nie w pełni tego świadomych członków wspólnot zbiorowych.

„Pamiętanie w bardzo dużym stopniu jest rekonstrukcją przeszłości dokonaną za pomocą danych zaczerpniętych z teraźniejszości, na dodatek rekonstrukcją poprzedzoną innymi rekonstrukcjami ze wcześniejszych okresów, w których obrazy przeszłości zostały już wypaczone” ([*Klasyk socjologii pamięci zbiorowej*] Maurice Halbwachs (1925) 1985, s. 68; cyt za: Erll 2018, s. 37).

Jakość pamięci zbiorowej wydarzeń historycznych a istnienie wiedzy potocznej, kultury masowej, kosmologii ogólnohumanistycznej, dyskursu medialnego oraz (krytycznego) dyskursu naukowego.

- ***Krytyka historyczna* historii pamięci / badań historii pamięci: zastosowanie metodologii badań historycznych do historii pamięci.**

Zarządzanie pamięcią zbiorową nie jest neutralne politycznie: odbywa się *zawsze wedle jakiegoś projektu politycznego*, czego z reguły nie artykułują wyraźnie autorzy i zwolennicy tego nurtu myślenia.

Zarzut ten odnosi się jednak także do nauk historycznych, a szczególnie **polityki historycznej:**
„Historia jest dyskursem władzy” (Foucault 1976/1998, s. 74; cyt. za Domańska [2006](#), s. 15).

Krytykami nurtu historii pamięci byli m.in.: Jacques Le Goff, Paul Ricoeur, Krzysztof Pomian, Jerzy Szacki, Paul Connerton, Astrid Erll, ...

4. Trzy odmienne perspektywy badań kopernikańskich.

- Historia / badania historyczne;
- Historia pamięci / badania historii pamięci;
- *Krytyka historyczna* historii pamięci / badań historii pamięci.

Historia / badania historyczne.

- **Różne nurty:** historia klasyczna (biografistyka, historia społeczno-polityczna), historia idei, historia i filozofia nauki, historia sztuki, historia filozofii, ...,

Historia / badania historyczne.

Problematyka faktograficzna: Brakuje wiele ważnych źródeł na temat biografii (szczególnie do czasów jego pobytu na Warmii) i działalności naukowej Kopernika.

Nie odnaleziono dotąd m.in.:

- 1) odpisów ponad dwudziestu listów Kopernika, które w 1618 r. były w posiadaniu profesora Akademii Krakowskiej Jana Brożka i istniały jeszcze w 1785 r. (L. Birkenmajer 1900, ss. 597, 653–654, 664–665, 668) oraz listów Giesego, w tym dwudziestu listów do Kopernika (L. Birkenmajer 1900, ss. 401–402, 656, 666) i Retyka (L. Birkenmajer 1900, ss. 583, 666);
- 1) traktatu Tidemana Gisego pt. *Hyperaspistes*, poświęconego obronie heliocentryzmu Kopernika i jego zgodności z Pismem, który był znany Janowi Brożkowi (Hipler 1873, s. 286; L. Birkenmajer 1900, s. 657; Sikorski [1966](#) reg. 367; Biskup 1973, reg. 348);

- 3) biografii Kopernika pióra Joachima Retyka, o której wspominał Tideman Gise w liście do Retyka z 26 lipca 1543 r. (L.A. Birkenmajer 1900, s. 402, s. 598; s. 638 przyp. 1; Biskup 1973, reg. 503);
- 4) kilku listów, które w 1802 r. były w posiadaniu Tadeusza Czackiego, Marcina Molskiego oraz Jana Śniadeckiego, w tym listu Mikołaja Kopernika do Achacego Czerny, wojewody malborskiego z 18 lipca 1534 (Wardęska [1980](#));
- 5) pisma Kopernika o naprawie kalendarza z 1515 r., przesłanego do Rzymu, o czym informował papieża Leona X biskup Middelburg 4 czerwca 1516 r. (Biskup 1973 reg. 103);
- 6) rzekomego pisma Kopernika o komecie z 1533 r. (Curtze (red.) 1878, ss. 41–43; L. Birkenmajer 1900, s. 525–532; Biskup 1973 reg. 335);

- 7) almanachu astronomicznego Kopernika na rok 1536 z «najbardziej rzeczywistymi i wyjaśnionymi ruchami planet», obliczonego na podstawie «nowych tablic» heliocentrycznych jesienią 1535 r., który był w posiadaniu Bernarda Wapowskiego, kantora krakowskiego i sekretarza króla polskiego Zygmunta I, i został przez niego przekazany 15 października 1535 r. historykowi i dyplomacie cesarskiemu Zygmuntowi Herbersteinowi z Wiednia, aby tam został wydany (Biskup 1973, reg. 345; Drewnowski 1978, s. 168);
- 8) wielu ksiąg z biblioteki Kopernika: dotychczas odnaleziono 54 druki a badacze szacują księgozbiór Kopernika na 100–150 pozycji (Rosenberg 1972; Czartoryski 1978; Rosińska [2002](#); Borawska 2014, ss. 329–360; Garwoliński (red.) 2016);
- 9) mapy Warmii i zachodnich granic Prus Królewskich z 1510 r. wykonanej przez Kopernika; mapy zachodniej części Zalewu Wiślanego z 1519 r. wykonanej przez Kopernika; mapy Prus, która miała być wykonana w 1529 r. przez Kopernika i Aleksandra Scultetiego; mapy Prus wykonanej przez Joachima Retyka w 1540 r. (Schnayder 1972; Biskup 1973 reg. 61, 62, 299; Olszewicz 2004; Borawska 2010);
- 10) testamentu Kopernika (Sikorski [1973](#), s. 272; Rietz 2014, s. 420).

Czy jest możliwe, że zostaną jeszcze odnalezione tego typu pamiątki Kopernikowskie? Nie można tego wykluczyć, bowiem np. w 1972 r. odkryto „Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520” sporządzony ręką Kopernika (bp Jan Obłąk 1972), a stosunkowo niedawno w 2016 r. odkryto 523 zapiski astronoma na marginesach 10 ksiąg prawnych i filozoficznych przechowywanych obecnie w bibliotece seminarium duchownego „Hosianum” w Olsztynie (kluczową w tym rolę odegrała Teresa Borawska – zob. Garwoliński 2015; (red.) 2016).

- **Problematyka interpretacyjna:**

Nadal otwartymi problemami badawczymi są też kwestie związku myśli Kopernika z myślą scholastyczną: burydanizmem (*neguje ten związek np. A. Goddu*), padewskim awerroizmem (*temat zaniedbany*), astronomią muzułmańską, a szczególnie szkołą z Maragha, oraz astrologią (*rzecznikiem tezy, iż to astrologia było głównym powodem tworzenia przez Kopernika jego teorii jest Robert Westman, mimo braku dowodów rzeczowych i krytyki wielu badaczy np. Swerdlowa*); nie zbadano też dotąd wyczerpująco problematyki uczniów i zwolenników Kopernika.

Historia pamięci / badania historii pamięci.

Należy opisać różne historie pamięci o Koperniku, w tym narodowe historie pamięci – polską, niemiecką, włoską, francuską, brytyjską, etc. To ciągle nie wyczerpany teren badań.

Badania z tego zakresu są stosunkowo proste w realizacji ze względów metodologicznych, bowiem przyjmując aksjomat pluralizmu historii pamięci i porzucając aksjomat idei zbliżania się do prawdy nie ma możliwości: a) przeprowadzenia krytyki źródeł historii pamięci; b) przeprowadzenia krytyki treści historii pamięci; c) wzbogacania interpretacji, gdyż sprzeczności różnych historii pamięci nie stanowią dla badaczy żadnego wyzwania poznawczego.

Przykłady pamięci zbiorowej (Uwaga: pamięcią zbiorową się zarządza, wytwarza i organizuje się ją):

- Tezy: „Kopernik był Niemcem” i „Kopernik był Polakiem (w sensie etnicznym)”.
- Teza: „W naukowy sposób udowodniono odkrycie szczątków Mikołaja Kopernika”.

Krytyka historyczna **historii pamięci / badań historii pamięci.**

Po tym jak opiszemy różne historie pamięci o Koperniku, w tym narodowe historie pamięci – polską, niemiecką, włoską, francuską, brytyjską, etc. musimy je poddać uważnej krytyce, aby wytropić mityczne wyobrażenia o Koperniku kreowane przez indywidualną czy środowiskową ignorancję albo indywidualne czy środowiskowe interesy polityczne.

To ciągle nie wyczerpany teren badań, godny polecenia zwolennikom historii pamięci.

Dwa przykłady:

- 1) Jest mitem pamięci zbiorowej, że „Kopernik był Niemcem”, co często głoszą i głosi się nadal w Niemczech (*stąd nazwisko K. w wielu nazwach instytucji*), podobnie jak to, że „Kopernik był Polakiem (w sensie etnicznym)”, co głoszą i głosi się czasem w Polsce (ale w czasach Kopernika nie było to ważne; dodajmy, że K. dobrze znał jęz. polski, czego dowodzą *Lokacje łanów opuszczonych* z 1522 r.). Nie jest jednak mitem głosić współcześnie czy w czasach Kopernika, że „Kopernik był Polakiem w sensie politycznym” (zob. Kokowski 2009, ss. 115–136 i ss. 402–431, przyp. 458–569; Kokowski 2023).
- 2) Jest mitem współczesnej pamięci zbiorowej, że w naukowy sposób udowodniono odkrycie szczątków Mikołaja Kopernika (zob. Kokowski [2005a/2007](#); [2005b/2007](#); 2012a (red.)/[2015a \(ed.\)](#); [2012b/2015b](#); [2012c/2015c](#); [2014](#); [2020](#); Walanus, Kokowski [2012/2015](#); Sołtysiak, Kozłowski [2009](#); Sołtysiak [2010](#); [2012/2015](#); Kozłowski [2012/2015](#)); Rietz [2014](#) (*krytyka hipotezy Sikorskiego w nawiązaniu do tezy K. Górskiego*).

Bibliografia

- Biskup 1973: *Regesta Copernicana*. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/31531/edition/40241/content>.
- Barycz, Henryk 1965: Czy Mikołaj Kopernik był doktorem filozofii Uniwersytetu Padewskiego? [W:] tegoż, *Spojrzenia w przeszłość polsko-włoską*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, ss. 36-47.
- Birkenmajer, Ludwik Antoni 1900: *Mikołaj Kopernik. Część pierwsza. Studya nad pracami Kopernika oraz materyały biograficzne*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Bochenek, Mirosław 2023: *Mikołaj Kopernik czy Thomas Gresham? O historii i dyspucie wokół prawa gorszego pieniądza*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Borawska, Teresa 2010: Mapy ziem polskich i pruskich a działalność kartograficzna Kopernika. Nicolaus Copernicus Toruniensis. URL: <http://webs2.uci.umk.pl/nct/nauka/kartografia/2/>.
- Borawska, Teresa; (współdział) Rietz, Henryk 2014: *Mikołaj Kopernik i jego świat, środowisko, przyjaciele, echa wielkiego odkrycia*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu. ISBN 978-83-61487-77-7.
- Chachaj, Marian 2023: *Mikołaj Kopernik. Czasy studenckie. Kraków, Bolonia, Rzym, Padwa i Ferrara (1491–1503). Miejsca – ludzie – książki*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Connerton, Paul 1989/2012: *How Societies Remember. „Themes in the Social Sciences”*. Cambridge University Press. / polskie tłum. 2012: *Jak społeczeństwa pamiętają*. Tłumaczenie i Wstęp: Marcin Napiórkowski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323520023>.
- Curtze, Maximilian (red.) 1878: *Inedita Copernicana. Aus den Handschriften zu Berlin, Frauenburg, Uppsala und Wien*. „Mittheilungen des Copernicus-Vereins für Wissenschaft und Kunst zu Thorn”, Ver. H. I. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/31257/edition/39806/content>.
- Delaperrière, Maria 2013: Miejsca pamięci czy pamięć miejsc? Kilka refleksji na temat uobecniania przeszłości w literaturze współczesnej. *Ruch Literacki* 54(1(316)), ss. 49–61. DOI: 10.2478/v10273-012-0054-7.

- Domańska, Ewa 2002: *Pamięć, etyka i historia. Anglo-amerykańska teoria historiografii lat dziewięćdziesiątych. Antologia przekładów*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. URL: https://www.academia.edu/34775491/Pami%C4%99%C4%87_etyka_i_historia_Angloameryka%C5%84ska_teoria_historiografii_lat_dziewi%C4%99%C4%87dziesi%C4%85tych_Memory_Ethics_and_History_red_Ewa_Doma%C5%84ska_Pozna%C5%84_Wydawnictwo_Pozna%C5%84skie_2002_ss_322.
- Domańska, Ewa 2006: *Historie niekonwencjonalne. Refleksja o przeszłości w nowej humanistyce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. URL: http://otworzksiazke.pl/images/ksiazki/historie_niekonwencjonalne/historie_niekonwencjonalne.pdf.
- Drewnowski, Jerzy 1978: *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji. „Studia Copernicana” XVIII*. URL: <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/31624/edition/40364?language=pl>.
- Erll, Astrid 2005/2011, 2018: *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*. Stuttgart, Germany: J.B Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH. ISBN: 978–3–476–01893–9 / ang. tłum. 2011: *Memory in Culture*. Translated by Sara B. Young. „Palgrave Macmillan Memory Studies”. England, USA: PALGRAVE MACMILLAN / polskie tłum. 2018: *Kultura pamięci*. Seria „Communicare – historia i kultura”. Tłumaczenie: Teperek Agata. Postłowie i redakcja naukowa Magdalena Saryusz-Wolska. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323534174>.
- Foucault, Michel 1976/1998: Wykład z 28 stycznia 1976. [W:] tegoż, *Trzeba bronić społeczeństwa. Wykłady z Collège de France, 1976*, przekł. Małgorzata Kowalska. Warszawa: KR, 1998, s. 74.
- Fukuyama, Francis 1992/1996: *The end of history and the last man*. New York, Oxford, Singapore, Sidney, Toronto: The Free Press. *Koniec historii*. Tłum.: Tomasz Bieroń, Marek Wichrowski. Kraków: Znak.
- Garwoliński, Tomasz, ks. 2015: Stan badań nad odręcznymi zapiskami Mikołaja Kopernika w starych drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie. Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2015, nr 3(289), ss. 409–431. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-63fdee12-8bac-49b2-8cab-db0760b5ccd0/c/KMW-3-2015-Garwolinski.pdf>.
- Garwoliński, Tomasz, ks (red.) 2016: *Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*. Olsztyn: Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”.
- Goff, Jacques, Le 2007: polskie tłum. 2007: *Historia i pamięć*. Seria „Communicare – historia i kultura”. Tłumaczenie: Gronowska Anna, Stryczyk Joanna. Wstęp do wydania polskiego: Paweł Rodak. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. DOI: <https://doi.org/10.31338/uw.9788323526629>.

- Górski, Karol 1973: *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/35144/edition/49750/content>. Wyd. II 2012: Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Halbwachs, Maurice 1925/1963: *Les cadres sociaux de la memoire*. Paris: Félix Alcan. URL: http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/cadres_soc_memoire/cadres_sociaux_memoire.pdf / polski przekład: *Společne ramy paměci*, tłum. M. Król. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1963 (wyd. II 2008).
- Halbwachs, Maurice 1950/1985, 1992: *La mémoire collective*. „Bibliothèque de sociologie contemporaine”. Paris: Presses universitaires de France. / *Das kollektive Gedächtnis*, Frankfurt am Main 1985; *On collective memory*. „Heritage of sociology”. Edited, translated, and with an introduction by Lewis A. Coser. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Hipler, Franz 1873: *Spicilegium Copernicanum: Festschrift des historischen Vereins für Ermland zum vierhundertsten Geburtstag des ermländischen Domherrn Nikolaus Kopernikus*. Braunsberg: Verlag von Eduard Peter. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/10449/edition/23332/content>.
- Iggers, Georg G. 2002: O używaniu i nadużywaniu historii. Odpowiedzialność historyka w przeszłości i obecnie”. Tłum. Agnieszka Pantuchowicz, [W:] *Pamięć, etyka i historia. Anglo-amerykańska teoria historiografii lat dziewięćdziesiątych*, pod red. Ewy Domańskiej. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.
- Kokowski, Michał 2001: *Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej*. „Studia Copernicana” XXXIX. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=41760>.
- Kokowski, Michał 2004: *Copernicus's Originality: Towards Integration of Contemporary Copernican Studies*. Warsaw – Cracow: Instytut Historii Nauki PAN. ISBN 83-86062-27-4 (Paper).
- Kokowski, Michał 2005a/2007: Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli. Cz. 1. Rozważania w kontekście aktualnych poszukiwań archeologicznych (według stanu poszukiwań na dzień 15.09.2005, relacjonowanych w prasie i publikacjach internetowych) [I wersja opublikowana 30.10.2005] / Wersja online: https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_grob_kopernika_1.pdf (dostęp: 27.09.2022). / Papierowe wydanie 2007: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 52(1), ss. 121–131.
- Kokowski, Michał 2005b/2007: Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli. Cz. 2. Rozważania w kontekście aktualnych badań (według stanu poszukiwań na luty 2006) [I wersja opublikowana 22.12.2005]. Wersja online: https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_grob_kopernika_2.pdf (dostęp: 27.09.2022). / Papierowe wydanie: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 52(1), ss. 131–151.
- Kokowski, Michał 2009: *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*. Warszawa– Kraków: Instytut Historii Nauki PAN, Polska Akademia Umiejętności.
- Kokowski, Michał (red.) 2012a: *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów (Kraków 22–23 II 2010)*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych; ISBN 83-86062-02-9, ss. 320.

- Kokowski, Michał 2012b: O wadliwości argumentacji za ostatecznym odkryciem szczątków Mikołaja Kopernika. Cz. 1. Wyniki i interpretacja badań historycznych, archeologicznych, antropologicznych oraz antroposkopijnych. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 177–215. URL: https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_o_wadliwosci_1.pdf (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał 2012c: O wadliwości argumentacji za ostatecznym odkryciem szczątków Mikołaja Kopernika. Cz. 2. Wyniki i interpretacja badań genealogicznych, historycznych oraz genetycznych. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 217–314. URL: https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_o_wadliwosci_2.pdf (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał 2014: Odkrycie grobu Mikołaja Kopernika: fakt medialny czy naukowy? *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(286), ss. 567–600. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/Kokowski-KMW-4-2014.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał (ed.) 2015a: *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts (Kraków 22–23 II 2010)*. Kraków: Polish Academy of Arts and Sciences 2015; ISBN 978-83-7676-196-1, pp. 316. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-ed.-The-Nicolaus-Copernicus-grave-mystery-2015.pdf>.
- Kokowski, Michał 2015b: On the defectiveness of the argument for the finality of the discovery of the remains of Nicolaus Copernicus. Part 1: Results and interpretation of historical, archaeological, anthropological and anthroposcopic research. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 169–207. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-On-the-defectiveness-1-169-207.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał 2015c: On the defectiveness of the argument for the finality of the discovery of the remains of Nicolaus Copernicus. Part 2: Results and interpretation of genealogical, historical and genetic research. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 209–304. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-On-the-defectiveness-2-209-304.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał 2020: Czy odkryto grób Mikołaja Kopernika? *Wiadomości Matematyczne* 56(2), ss. 311–317. URL: <https://wydawnictwa.ptm.org.pl/index.php/wiadomosci-matematyczne/article/view/7111/6531> (dostęp: 27.09.2022).
- Kokowski, Michał 2023: Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)? 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika i 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie. *Studia Historiae Scientiarum* 22. DOI: [10.4467/2543702XSHS.23.003.17694](https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.23.003.17694).
- Kończal, Kornelia 2008: Co dwa stopnie, to nie jeden. Kronika (nie)obecności „miejsc pamięci” w badaniach historycznych. *Zapiski Historyczne* 73(2–3), ss. 171–189. URL: https://cbh.pan.pl/images/stories/pliki/pdf/PNMP/publikacje/KONCZAL_in_Zapiski_Historyczne_pdf.pdf (dostęp: 27.09.2022).

- Kozłowski, Tomasz 2012: Refleksje antropologa nad identyfikacją szczątków kostnych znalezionych w katedrze we Fromborku jako należących do Mikołaja Kopernika. Próba krytycznej oceny. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 53–71. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tomasz-Kozlowski-7/publication/233997335_Refleksje_antropologa_nad_identyfikacja_szczatkow_kostnych_znalezionych_w_katedrze_we_Fromborku_jako_nalezacych_do_Mikolaja_Kopernika_Proba_krytycznej_oceny/ (dostęp: 27.09.2022).
- Kozłowski, Tomasz 2015: An anthropologist’s reflections over the identification of the bone remains discovered in Frombork Cathedral and regarded as belonging to Nicolaus Copernicus. An attempt at critical evaluation. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 59–78. URL: https://www.researchgate.net/publication/277495945_An_anthropologist%27s_reflections_over_the_identification_of_the_bone_remains_discovered_in_Frombork_Cathedral_and_regarded_as_belonging_to_Nicolaus_Copernicus_An_attempt_at_critical_evaluation (dostęp: 27.09.2022).
- Liana, Zbigniew; Goddu, Andre; Gulizia, Stefano; Sady, Wojciech 2023: Discussion panel “How Copernicus saw the world”. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-RdJb_I0bTk (dostęp: 07.09.2023).
- Mikulski, Krzysztof 2022: *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Mikulski, Krzysztof 2023: Starszy czy młodszy brat? Który w kolejności urodził się Mikołaj Kopernik? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xCmAqR--uzQ&t=19s>.
- Nora, Pierre 2022: *Między pamięcią a historią*. „Biblioteka Mnemosyne”. Przekład: Jan Maria Kłoczowski. Gdańsk: Słowo / Obraz Terytoria. ISBN: 978-83-8325-003-8.
- Nora, Pierre 1984: *Les lieux de memoire*. T. 1–5. Paris: Gallimard.
- Nora, Pierre 2001: Czas pamięci. Przeł. Wiktor Dłuski. *Res Publica Nowa* 7(154), ss. 37–43.
- Nora, Pierre 2023a: *Między pamięcią a historią. Wybór tekstów*. Wstęp Krzysztof Pomian. Wybór, wprowadzenie i przekład. Jan Maria Kłoczowski. Gdańsk: Słowo / Obraz Terytoria.
- Nora, Pierre 1984/2023b: Entre mémoire et histoire. La problématique des lieux. [W:] Nora 1984, ss. XVII–XLII. / Tłum. polskie: *Między pamięcią a historią*. Problematyka miejsc. [W:] Pierre Nora 2023a, ss. 95–126.

- Nora, Pierre; Żakowski, Jacek 2002: Epoka upamiętniania. Rozmowa z Pierrem Nora. [W:] Jacek Żakowski (red.), *Rewanż pamięci*. Wstęp Leon Kieres. Warszawa: Wydawnictwo Sic!. Seria „Stanowiska/Interpretacje”, ss. 59–68.
- Obłąk, Jan bp 1972: Mikołaja Kopernika „Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520” oraz inne zapisy archiwalne. *Studia Warmińskie* 9, ss. 7–85. URL: <https://wmbc.olsztyn.pl/dlibra/publication/11128/edition/10811/content>.
- Olszewicz, Bolesław 2004: *Kartografia polska XV-XVII wieku (przegląd chronologiczno-bibliograficzny)*. Przygotował do wydania Jerzy Ostrowski. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, „Retro-Art”.
- Pomian, Krzysztof 2006: *Historia. Nauka wobec pamięci*. Tłumaczenie: Hanna Abramowicz, Joanna Pietrzak-Thebault. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ricoeur, Paul 2000/2001: L'écriture de l'histoire et la représentation du passé. *Annales. Histoire. Sciences Sociales* 55(4), ss. 731–747 / Pisanie historii a przedstawienie przeszłości. Przeł. Joanna Górnicka. *Przegląd Filozoficzny — Nowa Seria* 3(39), ss. 259–274. URL: https://pf.uw.edu.pl/images/NUMERY_PDF/039/PF_2001_R10_3_17_Ricoeur-P_Pisanie.pdf.
- Ricoeur, Paul 2001: Rola sędziego, rola historyka. Przeł. Wiktor Dłuski. *Res Publica Nowa* 7(154), ss. 22–24.
- Ricoeur, Paul 2006: *Pamięć, historia, zapomnienie*. Przeł. Janusz Margański. „Horyzonty nowoczesności” tom 54. Kraków: Universitas.
- Ricoeur, Paul; Żakowski, Jacek 2002: Większość była gapiami. Rozmowa z Paulem Ricoeur. [W:] Jacek Żakowski (red.), *Rewanż pamięci*. Wstęp Leon Kieres. Warszawa: Wydawnictwo Sic!. Seria „Stanowiska/Interpretacje”, ss. 45–57.
- Rietz, Henryk 2014: Appendix. Mikołaja Kopernika grób i doczesne szczątki w katedrze fromborskiej odnalezione oraz na wieczną rzecz pamiętkę zachowane? Refleksje i spostrzeżenia dotyczące poszukiwań, identyfikacji oraz metody badań naukowych. [W:] Teresa Borawska przy współudziale Henryka Rietza, *Mikołaj Kopernik i jego świat, środowisko, przyjaciele, echa wielkiego odkrycia*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2014, ISBN 978-83-61487-77-7, ss. 409–453. URL: <https://kpbk.umk.pl/Content/158692/> (dostęp: 27.09.2022).
- Rodak, Paweł 2007: Wstęp do wydania polskiego. [W:] Le Goff, Jacques 2007: polskie tłum. 2007: *Historia i pamięć*. Seria „Communicare – historia i kultura”. Tłumaczenie: Gronowska Anna, Stryczyk Joanna. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. URL: <https://www.wuw.pl/download-attachment.php?h=m7G5RMSUpaSXl2W3ksfK1dSVpXNxWYM=#downloadapp>.
- Schnayde, Edward 1972: Kopernik i mapy. *Rocznik Krakowski* 43, ss. 31–44. URL: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=59369>.

- Sikorski, Jerzy 1968: *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*. Olsztyn: Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Mazurski).
 - Cz. 1. Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 309–338 1966. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n2/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n2-s309-338/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n2-s309-338.pdf.
 - Cz. 2, Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 429–462. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n3/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n3-s429-462/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n3-s429-462.pdf.
 - Cz. 3. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* nr 4, 591–624 1966. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n4/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n4-s591-624/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1966-t-n4-s591-624.pdf.
 - Cz. 4. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* nr 1–2, 201–238 1967. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1967-t-n1_2/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1967-t-n1_2-s201-238/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1967-t-n1_2-s201-238.pdf.
- Sikorski, Jerzy 1973: W sprawie datowania śmierci Mikołaja Kopernika. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3, ss. 261–274. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1973-t-n3/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1973-t-n3-s261-274/Komunikaty_Mazursko_Warmińskie-r1973-t-n3-s261-274.pdf.
- Sołtysiak, Arkadiusz 2010: Kilka uwag do tekstu Karola Piaseckiego pt. „Wstrzymać Kopernika!” *Archeologia Żywa* 1(47), ss. 62–63. URL: <http://www.antropologia.uw.edu.pl/AS/as-027.pdf>; (errata) <http://www.antropologia.uw.edu.pl/AS/as-027a.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Sołtysiak, Arkadiusz 2012: Wskaźnik interpretacyjny w archeologii na przykładzie *cranium* 13/05 z Fromborka. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 31–44. URL: https://www.researchgate.net/publication/271518104_Wskaznik_interpretacyjny_w_archeologii_na_przykladzie_cranium_1305_z_Fromborka (dostęp: 27.09.2022).

- Sołtysiak, Arkadiusz 2015: The use of an interpretative index in archeology: a case study of the cranium 13/05 from Frombork. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 35–49. URL: <https://www.researchgate.net/publication/306223772> *The use of an interpretative index in archaeology a case study of the cranium 1305 from Frombork* (dostęp: 27.09.2022).
- Sołtysiak, Arkadiusz; Kozłowski, Tomasz 2009: Komentarz do identyfikacji cranium 13/05 z Fromborka jako kości Mikołaja Kopernika. *Archeologia Polski* 54(2), ss. 281–290. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/67046/edition/49867/soltysiak-arkadiusz-kozlowski-tomasz-komentarz-do-identyfikacji-cranium-13-05-z-fromborka-jako-kosci-mikolaja-kopernika?action=ChangeMetaLangAction&id=49867&lang=en> (dostęp: 27.09.2022).
- Sroka, Stanisław A. 2014: Doktoraty Polaków na uniwersytecie w Ferrarze w pierwszej połowie XVI wieku. *Roczniki Historyczne* 80, ss. 155–167. URL: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Roczniki_Historyczne/Roczniki_Historyczne-r2014-t80/Roczniki_Historyczne-r2014-t80-s155-167/Roczniki_Historyczne-r2014-t80-s155-167.pdf.
- Szacki, Jerzy 2001: Historia i mitologia. *Res Publica Nowa* 7(154), ss. 53–57.
- Szpociński, Andrzej 1983: Kanon historyczny. Pamięć zbiorowa a pamięć indywidualna. Trzy wymiary pamięci. *Studia Socjologiczne* 4(91), ss. 129–146.
- Szpociński, Andrzej 2008: Miejsca pamięci (Lieux de Mémoire). *Teksty Drugie* 4, ss. 17–23. URL: https://rcin.org.pl/ibl/Content/50928/WA248_67233_P-I-2524_szpocinski-miejsca.pdf.
- Thompson, Ewa 2008: Postmodernizm, pamięć, logocentryzm. [W:] Hanna Gosk, Bożena Karwowska (red.), (Nie)obecność. Pominięcia i przemilczenia w narracjach XX wieku. Warszawa: ELIPSA.
- Traba, Robert 2006: Pamięć zbiorowa: rozważania o „historycznych” możliwościach posługiwania się nowoczesnymi koncepcjami badania pamięci. [W:] tenże, *Historia – przestrzeń dialogu*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, ss. 23–40.
- Traba, Robert 2010: Polityka wobec historii: kontrowersje i perspektywy. *Teksty Drugie* 1–2, ss. 300–319. URL: https://rcin.org.pl/Content/48995/PDF/WA248_66069_P-I-2524_traba-polityka.pdf.

- Walanus, Adam; Kokowski, Michał 2012: Możliwość wykorzystania radiowęglowej metody datowania w badaniach grobu Mikołaja Kopernika. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów (Kraków 22–23 II 2010)* (2012), pp. 157–166. URL: https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/walanus_kokowski_radiowegiel.pdf (dostęp: 27.09.2022).
- Walanus, Adam; Kokowski, Michał 2015: Potential usefulness of radiocarbon dating for the authentication of Nicolaus Copernicus's grave. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 159–168. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/walanus-kokowski-potential-usefulness-159-168.pdf> (dostęp: 27.09.2022).
- Wardęska, Zofia 1980: Na tropach nieznanego listu Mikołaja Kopernika i innych źródeł do jego biografii. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 25(3), ss. 607–618. URL: https://kpbk.umk.pl/Content/45886/PDF/Copernicana_011_04.pdf.

**Dziękuję za uwagę.
Zapraszam do krytycznej dyskusji
i uważnej lektury moich publikacji.**

ORCID	0000-0002-5389-9051
E-mail	michal.kokowski@gmail.com
WWW	https://www.cyfronet.krakow.pl/~n1kokows/index.html